

Döva teckenspråkstolkar

I det här materialet får du information om yrkesgruppen döva teckenspråkstolkar. Det är en ny yrkesgrupp samtidigt som den alltid har funnits, dock inte i en professionell form eftersom en yrkesutbildning etablerades först under 2010-talet i Sverige.

Yrket teckenspråkstolk

Det finns två grupper av teckenspråkstolkar, de som hör och de som är döva. I det här materialet ger vi information om döva teckenspråks- och dövblindtolkar, i fortsättningen benämnt som döva teckenspråkstolkar. En döv teckenspråkstolk tolkar inom svenskt teckenspråk, mellan olika länders teckenspråk samt i vissa situationer används så kallat internationellt tecknande. Det kan exempelvis vara döva teckenspråkstolkar som tolkar inom svenskt teckenspråk till tolkanvändare som i varierande grad behärskar svenskt teckenspråk. Ytterligare ett exempel är då internationellt tecknande används i situationer där döva tolkanvändare och tolken inte har ett gemensamt teckenspråk. Det innebär att en teckenspråkstolk som är döv, tolkar mellan flera olika tolkanvändargrupper:

- mellan döva tolkanvändare och tolkanvändare med dövblindhet.
- mellan döva tolkanvändare, via en hörande tolk, och hörande tolkanvändare.
- mellan tolkanvändare som använder olika länders teckenspråk och då tolkar mellan svenskt teckenspråk och det andra landets teckenspråk.

Senare i detta material finner ni mer information om hur en döv teckenspråkstolk arbetar i olika tolksituationer.

Tolkutbildning för döva

Från och med höstterminen 2023 finns två olika utbildningsvägar för döva som vill utbilda sig till teckenspråk- och dövblindtolk. En tolkutbildning anordnas av Västansviks folkhögskola och är en 2-årig yrkesutbildning som finansieras av Myndigheten för yrkeshögskolan, MYH. Utbildningen ges på halvfart och omfattar praktik motsvarande tre veckor (2023). Praktiken görs på någon av landets tolkcentraler eller tolkbolag.

Hösten 2023 startade Kandidatprogrammet i teckenspråk och tolkning, KTT, vid Stockholms universitet en ny riktning för döva studenter som har svenskt teckenspråk som förstaspråk. Programmet är på 180 hp och ges på helfart (tre år). Fem veckors praktik ingår i programmet som leder till en kandidatexamen i översättningsvetenskap och det är möjligt att arbeta som tolk eller översättare efter utbildningen.

Döva teckenspråkstolkars kompetens

De flesta utbildade döva teckenspråkstolkarna i Sverige har full kompetens i svenskt teckenspråk eftersom de är uppvuxna med och har levt med språket och kulturen hela sitt liv (jämför kompetens hos infödda talare). Några av de utbildade döva teckenspråkstolkarna har dock ett annat lands teckenspråk som sitt första språk men har bott i Sverige och tillägnat sig det svenska teckenspråket senare i livet.

Det innebär att tolken har både språklig och kulturell kompetens som har tillägnats och utvecklats under hela livet och leder till en förmåga att på djupet förstå, nyansera och anpassa sitt teckenspråk till olika tolkanvändare i en bred och varierad kontext. Den språkliga och kulturella kompetensen omfattar grammatisk och kommunikativ kompetens, avancerad visuell kompetens bland annat i utvecklad perceptionsförmåga samt en egenupplevd erfarenhet av att leva som minoritet i ett majoritetssamhälle – en central och viktig del av kulturen. Att växa upp i en språklig och kulturell miljö leder också till att en person utvecklar förståelse av avancerade språkliga signaler i just den kulturen, vilket har en betydelse för förståelsen. Allt detta sammantaget utgör den kompetens en tolk ska ha. (För mer information se Tolk- och översättarinstitutet Stockholms universitet *Tolkkunskap* 2015 s. 20–22, samt Napier, McKee, Goswell *Sign Language Interpreting - theory & practice in Australian & New Zealand*, 2010, s. 30 och s. 49.)

I vilka situationer kan en döv teckenspråkstolk anlitas och hur går tolkarbetet till?

En döv teckenspråkstolk kan anlitas i de allra flesta situationer för vardagstolkning, exempelvis:

✓ Läkarbesök	✓ Advokatärenden
✓ Operationer	✓ Socialärenden
✓ Dövpsykiatrisk mottagning	✓ Ärenden hos Arbetsförmedlingen, AF
✓ Tandläkarbesök	✓ Arbetsplatsmöten
✓ Möte hos Migrationsverket	✓ Skolärenden
✓ Polisärenden	✓ Föreläsningar
✓ Rättegångar	✓ och många andra situationer

Bilderna ovan visar exempel på dövblindtolkning där döva teckenspråkstolkar används. Till vänster: Dövblindtolken Lena tolkar vad den döva föreläsaren säger till en person med dövblindhet. Till höger: Tolkning till taktilt teckenspråk.

Här följer några exempel som även beskriver hur tolkarbetet i olika situationer sker:

- Där samtal/information sker på teckenspråk till exempel när en person med dövblindhet deltar i dövföreningens aktiviteter. I dessa situationer undviks då tolkning i två led. Det faktum att tolk-användare och tolk/tolkar har gemensamt språk och gemensam kultur ger förutsättningar att nå en mycket hög kvalitet i tolkningen. I dessa situationer sker då tolkningen i endast ett led.
- Då ett av språken är talad svenska, till exempel vid ett läkarbesök, och den döva teckenspråkstolken arbetar tillsammans med en hörande teckenspråkstolk. En mycket hög kvalitet på tolkningen kan uppnås genom att de båda tolkarna har djup språklig och kulturell kompetens i sina respektive första språk - det språk tolken har djupast kompetens i.
- Hos Migrationsverket där den döva tolkanvändaren har ett annat lands teckenspråk. I vissa fall finns det möjlighet att använda en döv teckenspråkstolk som har samma lands teckenspråk som sitt första språk (till exempel ukrainskt teckenspråk). Då tolkar den hörande teckenspråkstolken vidare på svenskt teckenspråk till den döva teckenspråkstolken (som också behärskar svenskt teckenspråk) som i sin tur tolkar vidare på till exempel ukrainskt teckenspråk. Här sker tolkning i två led.
- När den döva tolkanvändaren och den döva teckenspråkstolken inte har ett gemensamt teckenspråk kan de använda det som kallas internationellt tecknande – de bygger en gemensam förståelse under tolkuppdragets gång, med hjälp av grundläggande visuella tecken, som är mycket bildlika. Det är dock viktigt att alla i situationen är införstådda med att den döva tolkanvändaren och den döva teckenspråkstolken inte har ett gemensamt teckenspråk att arbeta med.
- När den döva tolkanvändaren inte har ett fullt utvecklat teckenspråk, på grund av att hen inte har fått någon utbildning i sitt hemland och kan vara analfabet. I dessa fall använder sig den döva teckenspråkstolken också av internationellt tecknande och kan i dessa komplexa situationer även använda andra hjälpmedel såsom bilder med mera, för att bygga en förståelse. Även här är det mycket viktigt att alla ingående parter känner till de språkliga utmaningarna i tolksituationen.

Ett exempel på en konferens där döva teckenspråkstolken Mimmi tolkar mellan internationellt tecknande och svenskt teckenspråk. Med hjälp av videokamera och projektor till storskärm syns både talare och tolk för deltagarna.

Varför ska en döv teckenspråkstolk anlitas?

Själva tolkarbetet, som ofta är simultantolkning, är i sig en mycket avancerad process som ställer höga krav på språklig kompetens hos tolken. För att säkerställa kvaliteten i tolkningen, genom att uttrycka sig så språkligt och kulturellt korrekt som möjligt under tolkningen, krävs i de allra flesta fall att en tolk översätter till sitt första språk eller det språk och den kultur som tolken har djupast kompetens i.

Utöver det som hittills tagits upp är det också viktigt att beakta att det är en mycket heterogen grupp som använder teckenspråkstolk och dövblindtolk. Gruppen skiljer sig åt både vad gäller språklig bakgrund, ålder, etnicitet och utbildning bland mycket annat. Det innebär att tolken behöver ha en mycket bred och djup kompetens både språkligt och kulturellt, för att kunna genomföra tolkning av god kvalitet.

När det gäller den språkliga bakgrunden hos gruppen som använder sig av teckenspråks- och dövblindtolk vet vi idag att den är mycket varierad. Genom att anlita en tolk som har svenskt teckenspråk som första språk kan förtroendet och tryggheten från tolkanvändargruppen öka. Att kunna identifiera sig med tolken kan ha stor betydelse i sammanhang där man som del av minoritetspråket annars är van att tolken tillhör majoritetskulturen. Det har också visat sig att antalet missförstånd i tolkade samtal minskar när döva teckenspråkstolkar är en del av tolkteamet. Att samhället för övrigt inte alltid anpassar den språkliga situationen till minoritetsgruppen döva och personer med dövblindhet är ytterligare en faktor som leder till det som inom forskningen kallas minoritetsstress. Det innebär att många tolkanvändare generellt har en högre stressnivå vilket riskerar att öka om personen i tolksituationen inte känner sig trygg på grund av bristande förståelse av det språkliga budskapet och för rädslan att inte bli förstådd.

Därför är det viktigt att anlita en tolk med rätt språklig och kulturell kompetens så att kvalitet, trygghet och förtroende i tolksituationen säkerställs. Utöver den språkliga och kulturella kompetensen bidrar den döva teckenspråkstolken också med att utjämna maktbalansen i tolksituationen, vilket har visat sig ha en positiv effekt på interaktionen mellan tolkanvändarna exempelvis genom att den döva tolkanvändaren ställer fler frågor.

Vilka behöver eller har nytta av döv teckenspråkstolk?

Vilka som behöver eller har nytta av döv teckenspråkstolk är idag svårt att överblicka eftersom tillgången och möjligheten att beställa döv teckenspråkstolk inte funnits tidigare och fortfarande inte finns på alla platser i landet. Utöver det som nämnts i föregående stycke vet vi genom samlad erfarenhet och kunskap att många tolksituationer, inom begreppet vardagstolkning, skulle kunna utföras med markant högre kvalitet om döv teckenspråkstolk användes. Det skulle öka rättssäkerheten och tryggheten samtidigt som det i flertalet fall inte skulle behövas lika många tolkuppdrag för en tolkanvändare, då otryggheten och antalet missförstånd skulle minska avsevärt. Belägg för detta finns att läsa i den litteratur som finns om döva tolkar, till exempel i antologin *Deaf Interpreters at Work* (Metzger och Fleetwood, 2014).

Utöver den samlade erfarenheten och det som finns att läsa har också många berättelser från döva och dövblinda tolkanvändare och döva teckenspråkstolkar delats och bidragit till en ökad förståelse. Den viktigaste parten som ska avgöra om en döv teckenspråkstolk ska användas eller inte är den döva eller dövblinda tolkanvändaren själv. Även föräldrar till döva barn kan bedöma behovet av döv teckenspråkstolk till sina barn. I flertalet fall kan även den hörande teckenspråkstolken önska en döv teckenspråkstolk som kollega för att säkerställa tolkkvaliteten och rättssäkerheten i ett uppdrag.

Scanna QR-koden för att se vår informationsfilm om döva teckenspråktolkar! Här får du veta mer om bakgrunden till hur yrkesutbildningen kom till i Sverige, i vilka situationer döva teckenspråktolkar kan anlitas och hur tolkningen sker.

Detta material är baserat på samlad erfarenhet av **Lars-Gunnar Möllefors**, döv teckenspråkstolk samt tolklärare, **Maya Rohdell**, teckenspråkstolk, tolklärare samt tidigare projektledare för SDR:s arvsfondsprojekt Utbildning för döva tolkar och översättare och **Eva Sundqvist Dahne**, teckenspråkstolk och tolklärare samt administratör på tolkutbildningen för döva.

Materialet har producerats genom ett samarbete mellan Sveriges Dövas Riksförbund, Västanviks folkhögskola och Stockholms universitet, Institutionen för lingvistik och Institutionen för svenska och flerspråkighet.

December 2023

Text: Maya Rohdell och Eva Sundqvist Dahne

I bild från vänster till höger: Maya Rohdell, Lars-Gunnar Möllefors och Eva Sundqvist Dahne.

Stockholms
universitet